

Daniel Jonsson

— *Krigarhjärte och sockneman från Sollerön* —

”Väl formar den starke med svärdets sin värld
väl flyga som örnar hans rykten . . .”

Denna strof ur Esaias Tegnér's diktverk ”Det eviga” skulle mycket väl kunna vara tillämpligt på många av de herremän och krigshjältar, som under Sveriges stormaktstid återvände till hemtrakterna och med förvärvade kontinentala sedvänjor, konungsliga legat och krigiska manér formade sin tillvaro i många landsdelar. Varje bygd hade sina egna stormän och även sina tyranner, som utnyttjade sina förmåner och påverkade skeendet i många avseenden. Befälsföring från fälttågen och kontakten med främmande kultur gav erfarenheter och handlingskraft, som togs med hem och på gott och ont applicerades på hemmiljön och gav den i många fall sin prägel.

En av dessa krigshjältar från trettioåriga kriget var Daniel Jonsson, en legendomspunnen storman från Sollerön. Efter sin militära karriär i Gustaf II Adolfs armé, återvände han till Sollerön som major. Som ofrälse hade han att ”gå långa vägen” på den militära banan och genom sin duglighet avancerade han till befälhavare över Mora kompani. Om Daniel Jonssons betydelse för Sollerön har spekulerats mycket — en del sanning och en stor del betydande överdrifter. Att han var en man med stort inflytande i kraft av sin ställning är ställt utom allt tvivel. Stormaktstidens militära auktoriteter gavs en privilegierad ställning i det dåtida samhället och oftast omgavs sådana personer med en sägenomspunnen aura. Detta gällde också Daniel Jonssons såväl smått despoti-

ska som mera samhällsinriktade handlingar. Med travesti på Tegnér's inledande strof, formade han säkert sin och omgivningens tillvaro med sin handlingkrafts svärd.

Ursprung

Daniel Jonsson var inte bondson utan härstammade från en släkt med militära anor. År 1598 erhöi fadern, dåvarande hövitsmanslöjtnanten Jon Andersson, ett hemman i Bengtsarvet på Sollerön "på behaglig tid" i förläning för sina tjänster till staten. I statuterna framgick, att hemmanet var "kvitt och fritt från alla utlagor utom *stafrumsveden*". Hemmanet var tydligen befriat från skatteplikt. Sålunda kom Daniel Jonssons fader till Sollerön och det framgår även, att han gjort jordaffärer på ön. Han tycks även ha kvitterat underhåll från kyrkohärbärgen. Året efter förläningen föddes Daniel Jonsson på Sollerön och i kyrkböckerna finns födelseåret men ej datum, vilket inte heller var vanligt vid denna tid.

Jon Andersson var gift med Sara Olaidotter Boethius (Moraeus) som var dotter till kyrkoherden i Mora, Olaus Andrae Anqermannus, stamfader till släkten Boethius. Kyrkoherden var gift med Elsa Nilsdotter Svinhufvud från Främsbacka i Kopparbergs socken. Hennes fader Nils Hansson Stjerna var bergsman och lär ha varit den man som Gustaf Wasa vid flykten från Ornäs efter ankomsten till Korsnäs undvek på grund av hans ingifte i släkten Svinhufvud, vilka ansågs ha starka sympatier för konung Kristian av Danmark. Daniel Jonsson synes ha varit enda barnet i äktenskapet mellan Jon Andersson och hustrun Sara.

I uppbördsregistret för "Hielpe Schatz" för Älvsborgs lösen år 1571 över "Mora Sochn" finns upptaget i "Soolbijgge Settingh i Bengzarffwe" en Joenn Anderssonn, som registrerats för:

19 lod Sollf
2 lispund 5 marker Kopp(er)
8 kiöör
3 2års vngnot
4 Fåår
4 getter
2 Swinn

Taxeringen tydde på en anseelig förmögenhet efter öns förhållanden och åbelöpte honom med 211 marker och 7 ör och beskattades i penningar: 21 marker 5½ öre. Silverinnehavet överträffades endast av en Påffwell Andersson i Amundsarffwet, som ägde 24 lod silver. Denne Joenn Andersson kan ha varit den man som sedermera förlänades skattefrihet för ett hemman i Bengtsarvet.

Anledningen till förläningen synes ha varit Jon Anderssons insatser som officer i armén. Från 1581 var Jon Andersson underbefäl (wachtmeister) vid Olof Gudmundssons fänika. Organisationsformen fänika tillkom i Sverige under Gustaf Wasas tid och bestod av omkring 500 man fördelade i stab, stridsstyrka om 25 rotar (rote = befälhavare + 20 knektar) samt tross. Ordet fänika kommer från tyskan "Fähnlein": liten fana som truppen hade att följa som riktmärke i striden. Fanbärare var en fänrik. Det var alltså ett stridsförband av lätt infanteri. Under 1600-talet organiserades fänikan om och bestod sedan av 5 kompanier med 5 plutoner i varje kompani. Sedermera blev Jon Andersson fänrikslöjtnant (förare) och som sådan erhöll han "stormpenning" vid Narva och vid belägringen av Ivangorods fästning. Åren 1584—86 var han fänrik och chef för en styrka vid garnisonen i Narva. 1589 erhöll han grad som hövitsmanslöjtnant vid Olof Jonssons fänika och hemförlovades 1590. År 1600 förordnades han som hövitsman (från tyskan: hauptmann) för en nyuppsatt dalafänika, som skeppades över till Reval och deltog i erövringen av Dorpat samma år. 1602 hemförlovades fänikan och Jon Andersson erhöll troligen avsked i samband därmed. Han avslutade således sin militära karriär som hövitsman och befälhavare över en fänika.

Jon Andersson, vars härstamning är oklar, levde fram till år 1620 och säkerligen påverkades sonen av fadern till att söka sin bana som officer.

Karriär

Även om Daniel Jonsson kunde anses vara av god familj, ansågs inte hans börd vara av sådan dignitet, att han i sin militära bana hade några privilegier i sin befordringsgång. Av tillgängliga källor framgår, att han började som gemen (menig) soldat vid Sven Antonissons kompani under våren 1623. Därefter avancerade han i rang enligt följande:

1626 — korpral vid samma kompani, tillhörande Dalregementet,

1629 — rustmästare (fältväbel) under kriget mot Polen,

1631 — fänrik vid Dalregementet,
1632 — sergeant. Som sådan deltog han i slaget vid Breitenfeld,
1633 — löjtnant, ”avangerat till Leutenampt vid Mora kompani,”
1648 — kapten och chef för Mora kompani efter kaptenen Lars Carpelan,

1652 har Kongl. Krigskollegium registrerat en skrivelse som innebar en avskedsansökan: ”Capitenen Manhaftigh Daniel Joensson hafwer för särdeles orsaks skuld sin Captens Charge godhwilligen opsagt och resinerat”. Anledningen till uppsägningen är okänd men tydligen återtog Daniel Jonsson sin ansökan eftersom han år 1654 alltjämt redovisas som kapten och chef för Mora kompani,

1656 — avsked som chef för kompaniet och med majors grad,

1660 — major och chef för ”Dalaallmogens Utskottsfolk” som deltog i det kortvariga kriget mot Norge. Utskottsfolket var en slags reserv på hemorten, troligen bestående av soldater av mindre god kapacitet och som inte togs i anspråk för krigsoperationer på kontinenten.

Som 24-åring började alltså Daniel Jonsson, eller ”Daniel Joensson Sollinus” som han benämnes i vissa handlingar, sin militära bana som menig man och avancerade i graderna med en snabbhet som tyder på duglighet och handlingskraft. Han erhöll majors avsked efter 33 år i armén, troligen sedan han på grund av åldern mist sin rörlighet och vitalitet.

Fälttåg

Från historieböckerna känner vi väl till, att Sverige under stormakts-tiden blev indraget i ständiga krig mot såväl dåtida grannländer som delstater och även stormakter på kontinenten. Dalregementet var flitigt i elden på olika frontavsnitt under trettioåriga kriget och Daniel Jonsson fick under sin karriär bokstavligen lukta krutrök i riklig mängd. Han tjänade under såväl konung Gustav II Adolf som drottning Kristina och hennes förmyndarregering samt även Karl X Gustaf.

Redan år 1626, när han som 27-åring endast hade några års utbildning, deltog han i kriget mot Polen som korpral i Sven Antonissons kompani. Som 32-årig fänrik vid regementet tjänstgjorde han i den förstärkning som sändes över till svenska armén i Tyskland i slutet av juni 1631. Han var då en tid stationerad i Pommern, som vid den tiden var

skådeplats för ett flertal krigsoperationer. Från en gammal beväringmarsch från Leksand finns en text som antyder, att Dalregementet fanns där:

”Så gingo vi till Pomaren
och vadade i blod . . .”

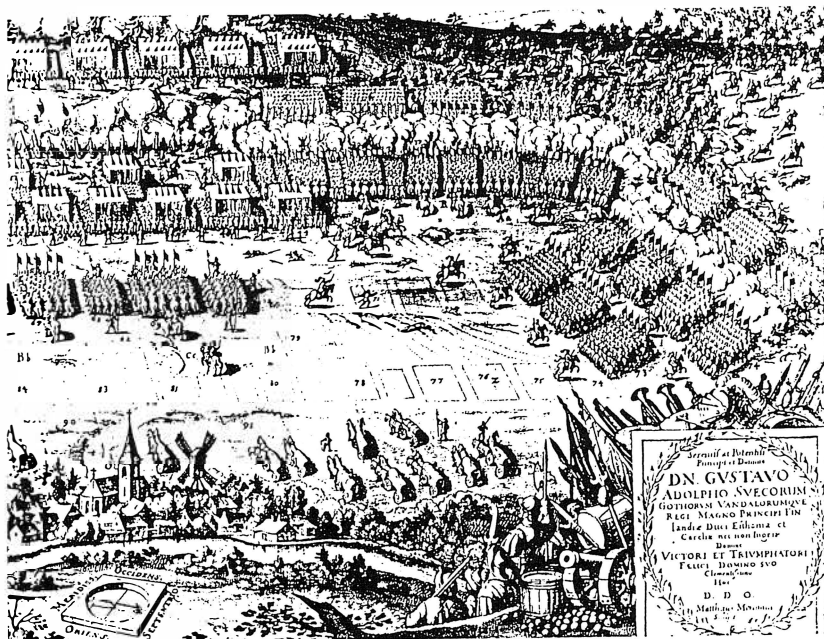
Några månader senare fick Daniel Jonsson sitt egentliga elddop i slaget vid Breitenfeld, där Dalregementet tog en synnerligen aktiv del med sina ettusen man. Enligt hävderna visade han en aktningvärd tapperhet vid slaget, där 160 dalkarlar stupade. Daniel Jonsson åtföljde kompanichefen när regementet efter segern eskorterade kung Gustav II Adolf fram till Rhen.

Den svenska armén trängde sedan långt in i Tyskland och besatte många städer. Som fänrik tjänstgjorde han en tid som kommandant för staden Höchst. Huruvida Daniel Jonsson deltog i slaget vid Lützen finns tyvärr skiljaktiga uppgifter om och klarhet därom har inte kunnat nås. Troligen vistades han dock alltjämt i staden Höchst vid denna tid. Dalregementet återvände sedan till Sverige efter nära två års oupphörlika strider mot kejsarliga armén under Wallenstein och Tilly.

Våren 1634 kompletterades regementet till full styrka och Daniel Jonsson, som nu var löjtnant i Mora kompani, deltog när detta tillsammans med tre andra kompanier skeppades över till Tyskland i maj 1637. 500 man från Dalarna fördes över till Tyskland, men den skåtsjukan grasserade, och styrkan reducerades till endast omkring en tredjedel. Hygien var ett okänt begrepp och smittsamma sjukdomar härjade på ett förödande sätt i fält. Daniel Jonsson synes därefter ha vistats i Wismar fram till år 1641. Kapten Lars Carpelan förde då befälet över Mora kompani.

Daniel Jonsson vistades i Sverige år 1642 men så bröt kriget mot Danmark ut och han mönstrade in hösten 1644 i Ängelholm och tjänstgjorde vid Mora kompani under danska kriget 1644—45. Han var med om belägringen av Malmö och en träffning vid Sölvesborg, där ett par man ur kompaniet stupade. Även efter freden i Brömsebro den 13 augusti 1645 tycks Daniel Jonsson ha vistats i Skåne en tid.

År 1648 tog dåvarande chefen för Mora kompani, kaptenen Lars Carpelan, avsked och Daniel Jonsson befordrades till kapten och efterträdde honom som kompanichef. På våren samma år ingick han tillsammans med 16 officerare och 113 soldater ur Mora kompani i den styrka

Slaget vid Breitenfeld, i vilket Daniel Jonsson deltog. Efter ett tyskt kopparstick — ur Dalregementets historia.

som fick order att överskeppas till Tyskland. Med några andra kompanier ur Dalregementet avseglade de från Dalarö den 1 juni till Pomern. Via Greifswald sändes truppen till Nienburg i Westfalen. Där låg styrkan i garnison till hösten 1649 och återvände till hemlandet efter fredsslutet. Därefter tycks det ha inträtt en lugnare period och knektarna gick ”få fängie hemma i landet, allmogen till last och besvär och begåfvo sig som oftast hijt uth i landet att sökia sig arbete”.

Kort efter Karl X Gustafs kröning började planer smidas i Sverige på ett krig mot Polen. Tiden ansågs gynnsam och på våren 1654 mönstrades Dalregementet sedan alla knektar ute på arbete hemkallats. I början av 1655 togs beslutet i riksdagen och krigsförklaringen medförde, att Dalregementet kommenderades till Stockholm för att skeppas över till Polen. Regimentet utrustades med nya uniformer bestående av röda

jackor och gröna byxor. Den 10 juli samma år gick Daniel Jonsson med Mora kompani ombord på flottan vid Dalarö under konungens befäl. Efter fem dagar till sjöss landsattes trupperna i Wollgast. Armén ryckte sedan fram mot Stettin, tågade vidare mot Arnswalde, över floden Netze och mot Warschau (som staden hette på den tiden). De möttes endast av sporadiskt motstånd från polackerna. Staden intogs den 30 augusti 1655 och Dalregementet förlorade 182 man i striderna.

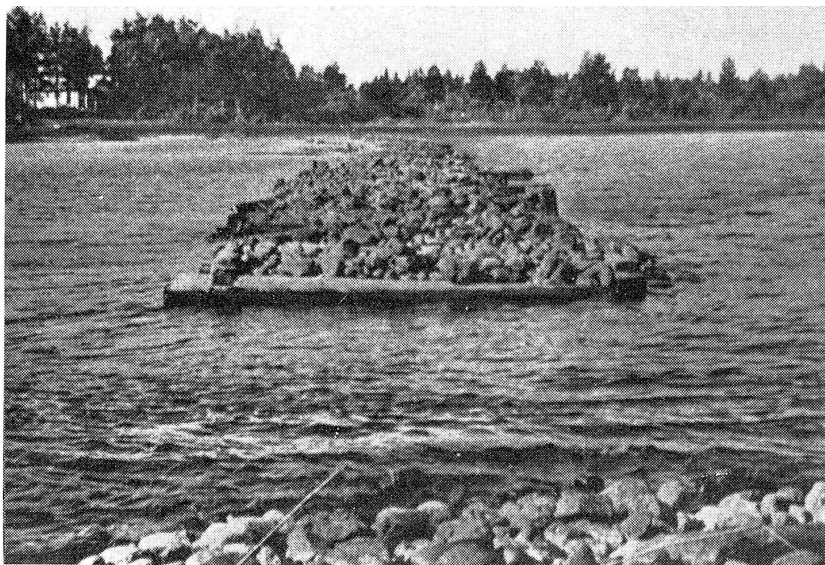
I november detta år bröt kungen upp för att driva bort kurfursten av Brandenburg. Dalregementet fanns med men ganska många måste lämnas kvar i Warschau. Efter en del strider låg regementet kvar i Friedland under förhandlingarna med kurfursten. Sedan en del smärre skärmytslingar utkämpats, förlades regementets kompanier vid ett befäst läger vid Danziger Haupt och där låg mannarna i kvarter hela sommaren 1656.

Huruvida Daniel Jonsson vid något tillfälle sårades under polska kriget är inte helt klart, men år 1656 erhöll han avsked. Han var då 57 år gammal och troligen var hans kapacitet inte den allra bästa och han fick svårigheter med att utstå fältlivets strapatser. Kapten Karl Ugglas utnämndes till chef över Mora kompani efter Daniel Jonsson. Han förde dock inte befälet över kompaniet någon längre tid eftersom han omkom år 1660 vid ett skeppsbrott.

Som tidigare nämnts togs Daniel Jonsson efter hemkomsten i anspråk som befälhavare över ”dalaallmogens utskottsfolk”, som beordrades till en krigsexpedition mot Norge. Han var då utnämnd till major. Överbefälhavare vid det korta fälttåget mot Norge var landshövdingen Lorenz Creutz. Svenskarna skar inga lagrar i grannlandet utan expeditionen hade tydligen enbart till uppgift att sätta sig i viss respekt hos norrmännen medan huvudstyrkan av armén befann sig på krigsfot i Polen och Tyskland. Detta var Daniel Jonssons sista fälttåg. Han hade redan beviljats majors avsked.

Familj

Som fänrik gifte sig Daniel Jonsson nyårsdagen 1633 med prästdottern Margareta Danielsdotter Terserus. (Vissa källor anger hennes förnamn som Karin, vilket dock saknar stöd i kyrkböckerna) Hon var född år 1611 och dotter till kyrkoherden i Torsång, Per Daniel Engelbertii

Stenkistor i Sundet, lämningar efter den tidigare broförbindelsen och som Daniel Jonsson tog initiativ till.

och hans hustru Sigrid Persdotter Lexander som var dotter till pastoren Carolus Gudmundi i Rättvik.

Kyrkoherden Daniel Engelbertii var son till den kraftfulle kyrkoherden Engelbertus Olai Helsingus i Leksand och halvbror till Nävtågets skildrare, den myndige leksandsprosten Elaus Engelbertii Terserus, som till sin andra hustru valde den omtalade Margargareta Saebroenius Burea, kallad "Stormor i Dalom".

Hustrun Margareta, som i slutet av sin levnad vistades i Kolbäcks prästgård hos sin son, var född i Torsång. Om henne finns följande noterat i församlingens kyrkoböcker: ". . . Är kommen i äktenskap med shl. Daniel Jonsson, fordom major i Dahlarne på Sohlön uthi Mora Sochn boendes och det på hennes 22 år, nemligen den 1 januari 1633, lewde samman med sin man i äktenskap uthi 30 ½ år, aflade tillhopa 4 barn, som ähn alla lefwa. Men hon mätt av ålder efter en Gudelig och Christerlig beredelse afsomnade i Herranom uthi Collebäcks präster-

gård den 3 Novemb. Ao 1689 enär hon här i Wärden lefwat uthi 79 åhr och 4 mån.”

Daniel Jonsson och hans hustru fick således fyra barn:

— Sara, född 1633, gift första gången med löjtnant Lars Swensson, blev änka och gift andra gången med komministern Olaus Strand i Mora.

— Daniel, född 1644, noterad som ”ägare i Bengtsarvet” sannolikt den som efter Daniel Jonsson övertog hemmanet på Sollerön. Han var gift med Anna Mårtensson, född 1648.

— Joannes, född 1646, läste till präst och blev regementspastor och sedermera kyrkoherde i Kolbäck. Han var den som tog sig an modern på hennes ålders höst.

— Margeta, född 1650, gift med kyrkoherden i Venjan, den till en början nitiske men sedan alkoholiserade Ericus Emilius. Hon blev änka år 1710 sedan maken drunknat, troligen under påverkan av ruset. Herdaminnet förtäljer, att makarnas åtta barn ”alla bortblandades i bondehoppen”.

Daniel Jonsson synes ha haft ett gott hemman i Bengtsarvet, troligen ett av de mest välbärgade på Sollerön. Bland kyrkoräkenskaperna år 1661 står att ”Daniel Joensson på Sollh betalt mest” och detta avsåg sannolikt tiondet till prästerskapet.

Åter hembygden

Efter sitt avsked återvände Daniel Jonsson till Sollerön men togs ändå i anspråk för aktiv tjänst en kort tid vid expeditionen mot Norge. Detta var dock bara ett kort mellanspel innan han inrättade sig på hemmanet i Bengtsarvet. På sitt myndiga och kraftfulla sätt ingrep han i händelser och skeenden som på ett betydande sätt inverkade på det dagliga livet på ön. Överdrifter finns ganska säkert med i den lokala historieskrivningen över hans bravader men troligt är dock, att hans auktoritet spelade en viss roll.

När Daniel Jonsson kom hem från trettioåriga kriget, kom han ridande till häst. Det berättas, att han hade besvär med att forcera det vanskliga vadvägen som fanns vid Sundet. Båt användes inte där och vid högvatten var det förenat med stora bekymmer att ta sig över. Av tradition anses Daniel Jonsson ha varit den som tog initiativ till att skapa en bättre överfart på öns nordvästra udde. Den bro som tillkom, omtalas först

år 1657, då kyrkoherde Helsingius i ett brev till biskopen skrev, att soleröborna ”in på fasta landet gjort en bra bro, som de väl kunna bruka”. Daniel Jonson hade ivrat för denna bro, troligen även efter påtryckningar från hustrun, som gärna ville ha ett eget pastorat åt mågen, skolprästen Eric Emilius, som då verkade i Mora.

Sundsbron finns angiven på kartor från år 1676 och 1729 men tycks ha nyttjats enbart som ridväg. De stenkistor som fanns i sundet ända fram till vår tid, är sentida förbättringar av den gamla primitiva förbindelseled som funnits där.

Det finns belägg för att Daniel Jonsson efter hemkomsten förvärvade mark i Björka fäbod av Olof Jonsson och Pär Jönsson i Rothagen samt Anders Svensson i Kättbo. Området var beläget i nuvarande Kansberg och han köpte där några snesland för 6 riksdaler. Han lät bryta mark och anlade fäboden som fick namnet Kansberg. Han anlät avdankade soldater ur Mora kompani för arbetet och enligt Sarlas Anders ”begagnade han sådana där vakanser, sådana som var entledigade från krigstjänst”. (Jämför den språkliga likheten mellan vakans och Kansberg). En förman för de avdankade hade varit en korpral Kans från Mora och efter honom lär fäboden ha uppkallats. I Kansberg hittades långt efteråt ”ett utnött knoster (slägga) och rostiga stenkilar, antagligen kvarglömda efter krigsmanskapet för inga andra hade sådana verktyg denna tid”.

Daniel Jonsson var den förste som bodde i Kansberg, som gav honom ”en mäktig syn över Storsiljan och korset, där Rättviken och Österviken möttes och grenade ut sig från Siljan”. Danilsfolket har ännu ägor kvar i Kansberg. Där fanns också en stor tall som kallades för Daniel Jonssons tall. Sambandet är ej klarlagt, men den muntliga traditionen har bevarat namnet.

Ett häftigt humör tycks Daniel Jonsson ha haft och finns belagt i flera tingsprotokoll. Han kom ofta i dispyt med kyrkoherden Petrus Jonae Helsingius. Denne var en frispråkig och ganska hänsynslös själasörjare och lär vid en hetare diskussion med Daniel ha kallat honom för ”Nebukadnezar” mm. Herdens kynne passade troligen illa för majorens krigarhumör.

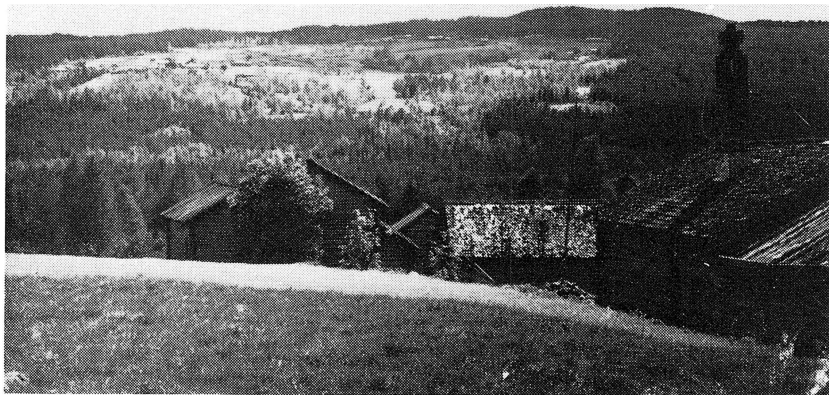
Från ett protokoll år 1651 kan utläsas, att Daniel Jonsson kunde vara ganska självvändig i sitt beteende. Han åtalades för att han kallat befallningsman Johan Arfwedsson i Mora för ”tjyv, skinnare och skava-

re” och för att ha dragit värjan mot honom och sagt, att ”om vi vore på annan ort skulle vi plockas”. Några bönder från Sollerön anklagade även Daniel för att ha tagit deras hästar och fordon för ”flättjeärenden” som inte ingick i deras skyldighet att hålla skjuts. Vidare hade han på Sollerön helt på eget bevåg avsatt och tillsatt fjärdingsmän. Vittnen till händelserna fanns och Daniel Jonsson ”kunde knappast värja sig mot anklagelserna” utan dömdes vid tinget att plikta.

Mest bekant är historien om Daniel Jonsson när han kom hem från kriget och fick höra, att leksandskarlarna flyttat rågången till Stammäs och hur han då med ett uppbåd sollerökarlar red bort och brände hela Leksandsåsens fäbodrar som straff för att de lurat sollerökarlarna. De fick gå upp gränsen på nytt och den bestämdes till Tellnäs, där den alltjämt finns. Av intresse är dock, att det ännu vid tiden strax efter 1900 talades om att det fanns en gammal sockenråsten vid Stammäs som leksands karlarna satt upp. En sentida ättling till Daniel Jonsson, Danil Nils, hade varit den som lyft upp stenen och vältrat ned den i ett hål.

Det är helt klarlagt, att det förekommit upprepade tvister mellan solleröborna och leksandskarlarna om gränsdragningen mellan socknarna, såväl rätt harmlösa som allvarliga incidenter. Avskrifter av ett par domar från 1584 och 1593 finns bevarade. Solleröborna hade då gjort intrång på Leksands skog och uppgivit en ny rågång vid Skarbohäll mot Siljan. Efter domarna fick solleröborna avträda marken. En del lador, som byggts på den omtvistade marken, skulle de dock få ersättning för enligt den förlikning som åstadkoms.

Möjligen kan de tidigare tvisterna ha inverkat på det förhållandet, att år 1643 behandlas rättsliga besvär där landsdomaren Ingolph Persson vid Bergzlagen och Österdalarnes häradsrätt avdömer tvist mellan ”Solleröboende i Mora klagande och Näsbyggeboerne i Lexandh svarade (Näsbygge fjärding = nuvarande Siljansnäs). Leksandsborna anklagas denna gång för intrång i skogsmarken väster om Siljan. Bl a hade en Per Olsson i Näsbyggebyn låtit bygga ett fähus mitt i en slogmark vid Måmdiken och ”honom alldeles låtit förtrampa”. Daniel Jonssons hustru Margareta som ingalunda saknade handlingskraft, hade vid något tillfälle när maken befann sig ute på någon krigsskådeplats, slagit hö som siljansnäsborna tagit och kört hem. Margareta lät då ”med samtliga öbors samtycke taga fem lass hö” tillbaka trots att siljansnäsborna ansåg att det rätteligen tillhörde dem. Bägge parter stod fast vid sin rätt

Från Kansbergs fäbodrar. Foto Anders Lejon omkring år 1925.

till de tvistiga slogarna men domaren tycks ha fått en förlikning till stånd. Möjligen kan tvisten ha påskyndat en s k laga landsyn som skedde samma år.

Sägner

Traditionskomplexet kring Daniel Jonsson som krigshjälte i Gustaf II Adolfs armé, en orädd man av bondehärkomst som befordrades till major för sin duglighet, en personlighet som inte drog sig för att ta nappatag med ståndsmän, gjorde att det helt naturligt kom att bildas en rik flora av historier och sägner kring hans gestalt. I en del fanns säkert en viss sanningshalt, en del var uppkomna från omgivningens skapande fantasi och en del var tagna från andra håll men tillrättalagda för honom. Som centralfigur i den dåtida sockenhistorien kan han med både rätt och orätt stå som symbol för dådkraft och handling.

Förhistorien till den tidigare nämnda gränstvisten med Leksand var den, att sollerökarlarna och leksandskarlarna skulle gå mot varandra

från var sitt håll. Leksandskarlarna var sluga och sände ut någon man med brännvin och fyllde av sollerökarlarna så att de inte hann så långt. Med anledning av detta företog Daniel Jonsson sin raid och brände fåboden. Ett sådant dåd kunde inte gå oförmärkt förbi och traditionen berättar, att han vid tinget blev dömd att tillbringa en julnatt i Hållkvarn invid Mångbro. Johan Svensson har i Sool-Öen 1975 berättat om skvaltkvarnarna och Daniel Jonssons straff och att han under denna natt kastade kokande beck mot en katt som visade sig vid kvarnens "vindoga".

Det framgår inte av något tingsprotokoll, att Daniel Jonsson utfört denna bränning av Leksandsåsen. Däremot finns det från andra håll i landet historier om liknande händelser. Det är osannolikt att ett sådant dåd förbigåtts med tystnad. Även om Daniel Jonsson var en duglig arméofficer är det dock inte troligt, att han kunnat skyddas av kungen i sådan utsträckning som denna tradition gjort gällande. Även om han blivit stämd till tinget, utdömdes inte sådant straff, utan historien är säkert en efterkonstruktion som kan bottsna i någon mindre betydelsefull händelse som blivit friserad efter hand. Hustrun Margareta tog tillbaka sitt hö och Daniel kan med sitt humör ha tagit näsbyggeborna i upptuktelse av den anledningen.

Ett flertal berättelser finns om Daniel Jonsson när han drog ut i kriget. Enligt Bus Per i Bodarna hade de varit två bröder och brodern hade blivit kommenderad till armén. Daniel stod på logen och tröskade när brodern kom fram till honom och grät. Daniel kastade då slagan och drog iväg i broderns ställe. Enligt Sarlas Anders var det dock så, att brodern skulle ut i kriget men deltog först i en övning vid S:t Laurentii kapell, inte långt från Danilsgården. Daniel hjälpte sin mor tröska på logen men när han såg hur illa de hanterade hans bror, ville han gå ut i kriget i hans ställe och detta beviljades. Detaljerna kring Daniels inmönstring skiftar alltså, beroende på berättarnas fantasi.

Även från krigarlivet skildras Daniel Jonsson som stark och oförfvägen. Vid ett tillfälle skröt en grupp officerare om sina mannars styrka och Daniel kallades fram. En blodhund fördes mot honom men Daniel fick fatt i käkarna på hunden och slet sönder käftarna på djuret.

Daniel Jonssons krigarupplevelser skildras också på olika sätt. Den trupp han tillhörde hade en anförare som ledde dem rakt i fördärvet och när Daniel såg detta, blev han "förbannad", sköt anföraren och tog

själv befälet. En annan version lyder: anföraren hade tagit mutor från fienden och försökte föra dem mot undergången men Daniel anade faran, kastade sig upp på hästen och grupperade om truppen och ledde dem till seger. Konungen lär vid något tillfälle ha sagt, att Daniel Jonsson var den bäste han haft. I bygden uttalades beundrande ord och i ett eftermäle sägs, att "han var kapten när han kom tillbaka fast han bara var pojke när han drog iväg".

När Daniel Jonsson hemförlovades från kriget kom han ridande till häst till Danilgården i Bengtsarvet. Hans mor stod och tittade ut genom fönstret och undrade över den fina herre som kom till gården. Först när han började sadla av hästen förstod hon att det var sonen.

Vissa källor gör gällande, att kaptensgården på Sollerön byggdes för Daniel Jonssons räkning. Denna gård, belägen vid gamla Skinnargården invid nuvarande Konsums byggnader, tillkom dock först senare. Daniel ägde själv ett hemman i Bengtsarvet och något behov av annan boplats synes han inte ha haft.

Att Daniel Jonsson enligt muntlig tradition skulle ha tjänat även under Karl XII är helt felaktigt och är sannolikt ett utslag av den mytbildning som omgett hans person. Han återkom som krigshjälte från trettioåriga kriget och det är detta som bidragit till att göra hans minne levande i den folkliga traditionen.

Majors avsked

Major Daniel Jonsson synes ha levat sina sista år på sitt hemman i Bengtsarvet. Detta torde ha varit beläget invid nuvarande vikingagravfältet och i den klunga av gårdar som benämnes "Bos-klasen". Där finns ännu kvar en Danielsgård och denna är troligen en sentida kvarlåtenskap efter Daniel Jonssons egendom och bebos än av ättlingar i nedstigande led. Även i Kansbergs fåbod finns Danielsgården kvar på sydslutningen av berget och längst upp i bebyggelsen.

Daniel Jonsson avled på Sollerön år 1663 vid 64 års ålder. Inte enbart hans bragder under krig utan även hans insatser för bygden har varit betydande. Hans ingripande i sockengränstvister, åtgärder för bättre broförbindelse med fastlandet, kontakter med olika myndighetspersoner bidrog till att göra honom till något av "nationalhjälte" på ön. Redan på hans tid smiddes planer på att Sollerön borde avdelas från Mora och bilda egen församling. Även om det skulle dröja betydligt över etthund-

ra år innan planerna kom att realiseras, finns fog för påståendet att Daniel Jonsson och hans hustru i mitten av 1600-talet började lägga upp den strategi, som sedermera resulterade i frigörelsen från Mora församling.

Daniel Jonsson och även hans maka begravdes i Mora kyrka och under stora gången mitt emot predikstolen. Gravhällen kan dock numera inte med någon säkerhet identifieras.

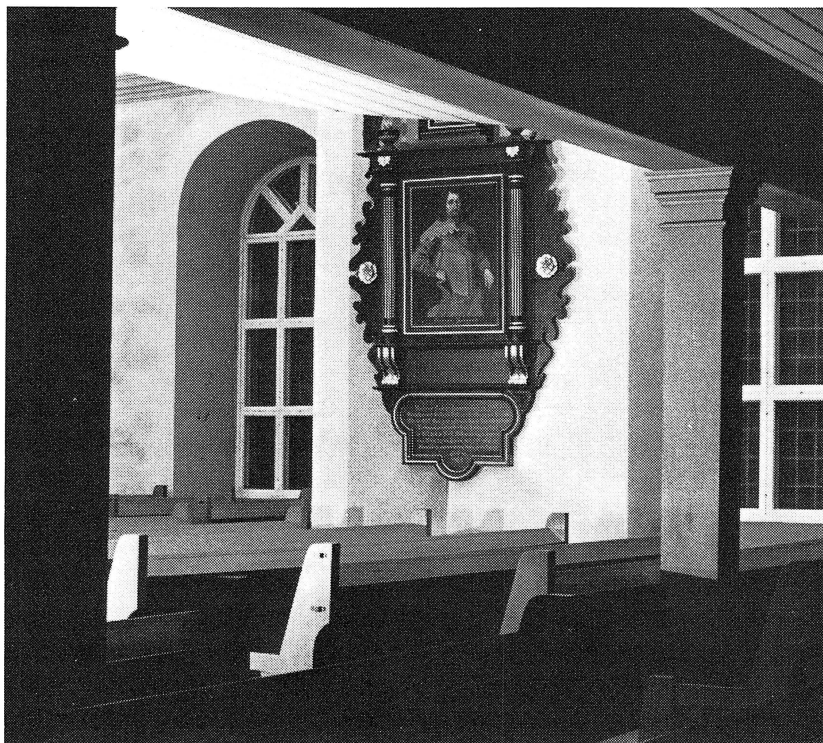
Epitafierna

Vid en kyrkostämma den 13 okt 1678 togs frågan upp om placering av ett epitafium över Daniel Jonsson. Detta skedde på begäran av sonen och regementspastorn Johannes Solinus som ville sätta upp ett sådant monument över sin far. Epitafiet skulle få sin plats på pelaren mitt emot predikstolen. Kyrkostämmans ordförande, kyrkoherden Schilling ansåg, att för en så förnämlig plats borde erläggas någon form av diskretion (gåva) till kyrkan. Solinus och mågarna, komminister Olaus Strand i Mora och kyrkoherde Erik Emilius i Venjan, skänkte då en ljuskrona med åtta pipor. Följande år sattes denna upp i koret. En av piporna skadades dock kort därefter. Ljuskronan har en höjd av 75 cm och är utförd med åtta armar i en krans, runda droppskålar, reflexblommor, profilerad stam och krönt av en lutspelare och försedd med inskription: ”Förärat utaf salig Daniel Joenssons arfwingar. HMS, OAS, DDS, IDS, EPS. Ao 1679”.

Epitafiet i Mora kyrka över Daniel Jonsson är målat i olja av okänd konstnär. Fil.lic. Mats Bergman beskriver det i Mora boken följande:

”I mitten en oljemålning på duk med porträtt av Daniel Jonsson i krigardräkt; brunt hår och skägg, skär karnation, gult kyller, vit spetskrage, och röda byxor. I ena handen håller han en svart baret med fjäder, den andra stöder på värjfastet. Mörk bakgrund. Profilerad ram i svart och guld, flankerad av två kannelerade kolonner, målade i blått och brunt och med sicksackrande i olika bruna nyanser på kapital och baser. Därunder ett sockelparti med förkroppningar under kolonnerna. På förkroppningarna sitter plattor med diamantrustik. Däremellan en nu nästan utplånad inskrift; enstaka bokstäver kan skönjas, och redan 1890 var inskriften så skadad, att endast namnet Daniel Jonsson kunde läsas . . .

. . . Epitafiets understycke är format som en i ett trepass inskriven rektangel och har profilerad ram; här har varit infattad en målning eller inskrift i olja på duk, av vilken ännu smärre fragment återstår. Entablementet har stående kvadrater i diamantrustik på förkroppningen ovanför kolonnerna. Ovanpå

Epitafiet över Daniel Jonsson, från södra långväggen i Sollerö kyrka.

entablementet en oljemålning på duk med trepassformat krön, karnation. Profilerad ram i svart och guld med kontursågade sidostycken. Målningen flankeras av kontursågade och målade träfigurer, Maria t v och Johannes t h. Överst — likaså kontursågad och målad — den uppståndne Kristus, flankerad av två änglar med palmkvistar och basuner. Epitafiet har kontursågade sidostycken med målade växtornament i grönt, brunt, ljusblått och vitt längs kanterna; på mitten är snidade blommor i ljusbrunt och vitt fastsatta.

Epitafiets höjd är ca 375 cm, bredd 157 cm. Restaurerat 1896 samt 1934 av konstnären Akke Hugh Malmeström”.

Invid epitafiet hängde tidigare ett gammalt standar och en värja. Att det fick en så förnämlig placering i Mora kyrka berodde troligen på arvingarnas ställning. Samtliga tillhörde prästerskapet. Sonen Daniel fanns inte nämnd men han var endast hemmansägare på Sollerön och utan krigiska meriter och värderades därför inte så högt. Inskriptionen på epitafiet är utplånad sedan länge. Om detta berättas från Sollerön att den skulle ha varit borttvättad och ”det förstår en ju vem som har gjort det. Mora och Sollerön har ju alltid varit på kant med varandra och det stod ju förstås vilken sjudundrande karl han hade varit, Daniel Jonsson, och så kom det fram att han varit sollbyggare förstås, och det gick ju inte för sig i Mora kyrka”.

Från en avskrift från början av 1800-talet hade inskriften på epitafiet följande lydelse: ”Hans Kongl. Maj:t till Sverige/fordom trotjenares och Kapiten öfwer Mora Compagnie, och sedermera Öfwer Dahla Utskäts folket Major, Den sal. Hr Daniel Jonsson är fördd på Sohlöhn år 1599, fadren var Höfwidsmannen Jöns Andersson, Modren Sara H. Olofs Angerm. fordom Kiörkoh. här i Mohra dotter . . . fordom Kiörkoh. i then . . . Hr Daniels Engelberti dotter, sammanlefwat i 30 år . . . tillhopa 5 barn . . . Sara . . . Samuel, Joannes och Margaretha . . . 1663”. Texten delvis utplånad även från avskriften.

I början av 1930-talet väcktes frågan i kyrkorådet på Sollerön om anskaffande av en kopia av målningen från Mora kyrka att sättas upp i Sollerö kyrka. Förslaget hade tagits upp vid ett sammanträde med hembygdsföreningen av fanjunkaren och hembygdsivraren Anders Brodin och folkskolläraren Mats Larsson, bägge verksamma i föreningen. Förslaget beviljades och uppdraget gick till konstnären Akke Hugh Malmeström och hans elev Sven Hinders från Sollerön. Arbetet skedde i samband med restaurering av epitafiet i Mora kyrka.

Sven Hinders berättar, att när tavlan togs ner från kyrkväggen var den så smutsig, att de gick över till Weijsenburgs järnhandel mitt emot kyrkan och lånade en golvmopp och en hink, som de använde vid rengöringen. De höll till i sakristian och under överinseende av Malmeström fick Sven kopiera målningen. Enligt gängse normer fick inte en kopia hålla samma mått som originalet och Sven gjorde därför kopian några centimeter större. Själv målade Malmeström en miniatyr av Daniel Jonsson och denna var med på flera utställningar.

Arvodet uppgick till 300:— och detta delade de på. Pengarna fick de

av Anders Brodin som lade ut av egna medel. Under tiden som de utförde arbetet bodde de hos bekanta i Mora och levde även i övrigt ganska spartanskt. De signerade tavlan bägge två och försåg den med text: ”Efter originalet i Mora kyrka, målad av Sven Hinders under ledning av A.H. Malmeström”.

Snickaren Erik Lindgren (Stikå Järk), boende strax öster om Sollerö kyrka, gjorde alla snickeriarbeten på det nya epitafiet efter förebild från Mora kyrka. Dock utfördes inte sidostyckena med målade växtornament. Efter Lindgrens förslag tillfördes i stället ett par korslagda svärd i rampartiet ovanför målningen, symboliserande Daniel Jonssons krigiska insatser. Det har visat sig, att de korslagda svärderna numera har avlägsnats. När detta skett och av vilken anledning, är ej helt klarlagt. Kyrkorådsprotokoll från ett flertal decennier ger inte heller någon klarhet. Under kyrkoherde Fahle Hammars tid har det skett en renovering av kyrkans träskulpturer men någon specificering finns inte med i den faktura som utanordnats. Måhända kan någon ha ansett, att de korslagda svärderna varit en alltför stark våldssymbol för att försvara sin plats i kyrkan. Svärderna finns nu undanslängda i en vrå i kyrkans tornrum. I Gruddboboken finns en bild av epitafiet med de förgyllda svärderna inlagda i ramverket ovanför målningen. Sockelpartiet är försett med målad text:

”Majoren Daniel Jonsson, född år 1599 i Bengtsarvet, Sollerö. Deltog i trettioåriga kriget. Död år 1664. Han var gift med Karin Danielsdotter Terserus, prästdotter från Torsång, född år 1611, död år 1689. Makarna ligga begravda i Mora kyrka. Därom måler ett epitafium därstädes, varav denna tavla är en kopia, gjord år 1934”.

Epitafiet placerades på södra långväggen i Sollerö kyrka mellan läkartartrappan och sidoskeppet.

Eftermäle

Med återanknytning till skaldens strof om den mäktiges förutsättningar att såväl bildligt som symboliskt forma sin omgivande värld, kan på goda grunder antagas, att Daniel Jonssons personlighet kom att påverka och prägla livet på Sollerön. Troligen skedde detta huvudsakligen efter hans avsked från officersbanan.

Flertalet protokoll ger vid handen, att han hade ett häftigt lynne och

råkade i dispyter med många av dåtida myndighetspersoner. Dessa dispyter ville tydligen Daniel gärna avsluta med medel som stod hans militära erfarenheter nära, d v s med visst våld. Även om han i de flesta fall försvarade sina personliga åsikter, kan man dock anta att även Solleröns intressen försvarades på detta överdrivet kraftfulla sätt.

Daniel Jonsson arbetade vid denna tidpunkt för Sollerön som egen församling men med kännedom om hans något burdusa sätt att föra sina förhandlingar, kan man gott förstå de svårigheter han stötte på. Om han verkligen hade haft så goda förbindelser med konungen som sägner vill göra gällande, hade han nog vunnit bättre framgång i sina strävanden. Daniel och hans hustru kunde således inte förverkliga sina planer på att få mågen Erik Emilius till kyrkoherde på Sollerön. Med kännedom om dennes fallenhet för starka drycker, besparades ön troligen de problem, som en för ämbetet illa lämpad präst skulle kunnat utgöra.

Daniel Jonssons namn som kraftkarl och upphovsman till många historier om krigslycka och hjältedåd under såväl trettioåriga kriget som i hemlandet lever alltjämt kvar på Sollerön. Trots att en betydande omvärdering numera skett av stormaktstidens herrar och den föga humanitära livssyn de representerade, anses han som en av bygdens stora söner. Han anses ha medverkat i ett för Sverige betydande historiska skede och även verkat för Solleröns bästa i många avseenden.

Daniel Jonsson har också fått ge namn åt en gata på Sollerön. Även om denna i sin sträckning leder bakom kyrkan, kan detta ses symboliskt för hans strävanden för egen församling. Dock blickar hans porträtt ut över församlingen i Sollerö kyrkas södra långvägg och många solleröbor skänker ännu Daniel Jonsson respektfulla tankar för hans historiska gärning.

Helmer Nilsson